

Бажан Оксана Миколаївна

Бажан Оксана Николаевна

Bazhan Oksana Mykolaivna

Гендерна специфіка уформуванні прогресивних рис світогляду героїв нового типу в жіночій прозі

Гендерная специфика формирования прогрессивных черт мировоззрения героев нового типа в женской прозе

Gender specific information of progressive features world heroes of a new type of women's prose

Ключові слова: характеротворення, внутрішній світ, поведінка.

Ключові слова: характерообразования, внутренний мир, поведения.

Key-words: character description, inner world, behaviour.

У статті досліджується чоловіча психологія, яка розкривається за допомогою засобів характеротворення; осмислюється бачення Ганною Барвінок та Марком Вовчком місця та ролі чоловіка в суспільстві. Поведінка чоловіка для реципієнта стає зрозумілою, поступово пізнається її внутрішній світ.

The article deals with the men psychology revealed by literary means of character description Ganna Barvinko's and Marko Vovchok's conception of woman's place and role in the society is analysed. The author clarifies woman's behaviour and examines the feminine inner world.

В статье исследуется мужская психология, которая раскрывается при помощи способа характерообразования, осмысливается видение Марком Вовчком и Анной Барвинок места и роли женщины в обществе. Становится понятным поведение женщины и мужчины, постепенно глубоко исследуется ее внутренний мир.

Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика / Вісник. 2012. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет". – С. 235 – 241 (факультет економіки та менеджменту, кафедра українознавства).

Сучасний перехідний етап між другим та третім тисячоліттями позначений низкою модернізаційних змін, що, у свою чергу, стимулюють розвиток нового типу культури, який ґрунтується, крім усього іншого, на

засадах гендерної демократії. Потужна феміністична течія, що набирала силу впродовж усього XX ст., мобільно активізувала гендерні дослідження в економічній, політичній, культурній, мистецькій сферах життя суспільства, запропонувавши свої самобутні форми та модифікації в європейському контексті. Гендерна проблематика та феміністичні дослідження утвердились як помітний напрямок сучасної гуманістики в Європі й цілком закономірно пустили коріння в науковий український простір, створивши благодатне підґрунтя для появи численних студій, що їх особливістю є безпрецедентне виведення на передній план феміністичних та гендерних питань. У царині літературознавства результатом згаданого процесу стали оригінальні гендерні та феміністичні інтерпретації художньо-літературного матеріалу, гінокритичні дослідження, що вперше заявили про себе у 90-их рр. XX ст. та спричинили активне обговорення місця, ролі і значення жінок та чоловіків у суспільстві. Праці західних теоретиків: Слейн Шовалтер, Моніки Віттіг, Юлії Крістєвої, Сімони де Бовуар, Кейт Мілет, Люс Ірігарей, Джудіт Баталер, Сандори Гілберт, Сьюзен Губар, Барбари Крістіан тощо, стали теоретичною базою для студій вітчизняних учених: Віри Агеєвої, Наталі Чухим, Ніли Боровської, Тамари Гундорової, Соломії Павличко, Оксани Забужко, Галини Гордасевич та інших у цій сфері. У вітчизняній науці було використано гендерний підхід для перегляду та реінтерпретації культурних моделей на межі століть (Віра Агеєва), розроблено методологічні підходи до мистецького аналізу гендерних явищ (Тамара Гундорова, Соломія Павличко,). Сучасні літературознавці осмислювали гендерні ролі, представлені текстами української літератури, та руйнували узвичаєні стереотипи аналізу жіночої і чоловічої поведінки, послуговуючись творчістю українських письменників різних століть, а саме Лесі Українки, Ольги Кобилянської, Оксани Забужко, Галини Гордасевич та багатьох інших, однак оминули доробок Марка Вовчка та Ганни Барвінок, творча діяльність яких припала на кінець XIX – початок XX ст., період сплеску першої хвилі фемінізму в соціумі, гуманітарії

якого уже замислилися над відмінностями природи чоловіка та жінки і свій інтерес до «жіночого питання» виявили через плідну громадську та літературну діяльність.

Актуальність даного дослідження полягає в тому, що вперше відбувається «перепрочитання» творчості Марка Вовчка та Ганни Барвінок з позицій гендерних студій і як наслідок проходить осмислення ініціативності, власної думки, героїв. **Мета роботи:** прослідкувати як відбувається еволюціонування характеру героя. Для досягнення мети необхідно розв'язати такі **завдання:** проаналізувати окремі авторські матеріали; дослідити особливості еволюції та деградації, зумовлені процесом соціалізації, жіночого/чоловічого характеру.

Проблема чоловічого та жіночого світогляду, який виформовується в нових соціально-політичних умовах, представлена у творах «Домонтар», «Два сини» Марка Вовчка).

Світогляд особистості чоловічої статі Ганна Барвінок осмислює й демонструє в оповіданні «Домонтар» переважно через вчинки. Діалогізоване мовлення, поодинокі елементи портрета, хронотоп хоч і не стають визначальними засобами психологічної характеристики, проте теж сприяють розкриттю внутрішнього світу героя. Сюжет твору зав'язується навколо родинного життя селянина. Енергійний мужчина – толерантний і працьовитий. Він легко досягає бажаного в житті: «покохав дівчину щирим серцем, і тихо собі, до любови, і побралися»; «був хазяїн хороший, не те щоб заможній, а так, поздоров, Боже, і всякому: було і на вбогого старця» [Ганна Барвінок 2001, 71].

Авторські рефлексії соціальної проблематики введені в канву тексту. Змальовуючи ідилічне життя Грицька Шугая, наратор ставить питання: «Гарно іншому доведеться на світі жити... а чом не всім?» [Ганна Барвінок 2001, 70]. Герой, природжений добropорядний сім'янин, виконує найважливішу громадську функцію: продовження роду і матеріальне

забезпечення його. Крім цього, під його захистом перебувають злиденні люди й ті односельці, які не можуть захистити себе від життєвих негараздів. Внутрішній конфлікт, що виник у душі героя під впливом зовнішніх обставин (односельці-чумаки підмовили його вирушити з ними у тривалий похід) – допоміг йому зрозуміти своє призначення в суспільстві. Найґрунтовніше його репрезентує процес діалогізованого мовлення, насиченого потоком думок героя – рефлексіями. Герой – «природна людина» (Г. Сковорода) із поетичною натурою, – вважає, що тоді принесе користь суспільству, коли «розкриє свої можливості за покликанням, виконуючи лише «сродну працю» (Г. Сковорода). Любов до сім'ї найкраще оприявнюється в «екстремальний кризовий час» (час внутрішніх переживань) [Гинзбург 1988, 85], коли Грицько вирушив у похід із чумаками.

Наратор висвітлює емоційний стан героя, ілюструє його розгорнуту емотивність, що породила сум, відчай. Авторка пише: «Думка його не розпускала вже орлиних крил у тому просторі: линула вона тихим голубом у захищене кубелечко, у ту білу хатину поміж темними гайовим отступом. Грицько сам того не відав, як він любив свою світличку з кімнаткою, свою сім'ю, коли не вийшов був оце за село, поки не зникла з очей Палажка з дитиною на руках. Полягали чумаки попід возами спати, а він довго сидів на могилі та думав, та дивився у темряву, чи не блисне йому хоч іскорка з того віконця де сумує його Палажка» [Ганна Барвінок 2001, 70]. Народнописенна деталь емоційної сфери («душу туга розбира») підкреслює тужливий настрій Грицька, спричинений зовнішніми обставинами.

З розвитком подій з'ясовується, що Гриць не зважає на відмінну від своєї думку, засновану лише на авторитеті, не плазує перед чиновними людьми, здатний до рішучих дій, тому й сперечається з Палажкою, не бажаючи відвідувати церкву з тієї причини, що вважає батюшок хабарниками. Затуживши за сім'єю, він залишає чумакування, й осмислює своє природне призначення в житті. Спосіб мислення героя, попри незгоду персонажа з

офіційними звичаями, узгоджений з християнською мораллю. Портретна деталь – погляд Грицька («очі якимось засяяли») [Ганна Барвінок 2001, 79] в ту хвилину, коли він розповідав дружині про аморальні вчинки сільського батюшки, емоційно підкреслює його правдолюбство. Поєднання колористичної деталі з деталлю емоційної сфери портрету («бліде та понуре обличчя Грицькове»), констатація емоційних станів («Засумував Шугай вельми», «Захмарилося обличчя Грицькове») оприявнюють глибокі переживання героя з приводу інциденту з нехворощанами, які образили його за те, що покинув чумакувати, назвали боягузом і домонтарем.

Розмова Грицька з розумним, порядним священником сприяла зміні його настрою з понурого на радісний. Це передають деталі емоційної сфери та фізіономічна деталь портрета-емоції: «його обличчя повеселіло»; «а заплакав Грицько, слухаючи батьківське слово»; «став веселий, як дитина». Як бачимо, для вирішення відповідальної справи священник обирає саме Грицька Шугая, якого вважає гідною людиною саме за його душевні якості. Панотець переконаний, що цьому богобоязливому чоловіку найбільш притаманна заповзятливість при здійсненні задуманого. Крім того, в сім'ї Грицько не дотримується суспільно прийнятої ролі патріархального господаря: у якості голови сімейства виступають і чоловік, і дружина. Свою жінку чоловік цінує як особистість, даровану Богом, і дуже її кохав. Він і сам цілком не усвідомлював сили своєї любові, аж доки не покинув сім'ю, вирушивши в чумацький похід. Туга за дружиною й донькою змушує героя відмовитися від чумакування і повернутися додому.

Ретроспективно легко простежити, як упродовж незначних часових проміжків змінюються поведінка, думки героя: у період чумакування Грицько сумує за сім'єю. Повернувшись додому, він радіє життю, насолоджується ним. У період екзистенційної кризи – усамітнюється, у часи порозуміння зі священником стає веселим і бадьорим. У творі зафіксовано народний погляд на сімейні стосунки. Якщо члени сім'ї живуть дружно,

виконують усю роботу гуртом, таку родину поважають і ставлять у приклад. А якщо в родині панує розбрат, то й оточення їх не шанує. Проблематика оповідання пов'язана з духовними, онтологічними, морально-етичними проблемами. Психологічно містким є виведений у ньому чоловічий характер.

У ретроспективній нарації оповідання Марка Вовчка «Два сини» створюється художній образ Василька; змодельовано характер людини раціонально мислячої, доброзичливої, справедливої, відповідальної, толерантної, з власною гідністю. Часопросторовий механізм виступає як своєрідна система розгортання подій і водночас засіб саморозвитку характеру. Через відтворення минулих подій мати, яка паралельно виступає оповідачем і дійовою особою, не вербалізує переживань героя, а лише говорить про їх присутність у душі, зосереджуючи увагу на показі конкретних вчинків.

Суб'єктивно оцінке ставлення народу до вчинків героя поетапно викреслюється в текстуальному масиві, утверджуючи концепцію сродної праці Г. Сковороди як адекватний вияв людської життєдіяльності. Лейтмотивом постає захопленням обширом і красою світу: «О Боже, Боже! Який у тебе світ красний!» [Марко Вовчок 1983, 262], який постає незрозумілим, сповненим таємниць, стаючи тлом для його ймовірних внутрішніх переживань, що виникли внаслідок функціонування в душі сильного бажання реалізувати естетичну потребу, самоствердитися морально. Сповнений запальної творчої енергії, «тихий був Василько, розсудливий. Чи піде, було, чи не піде до товариша, вже й повернувся, вже й дома, не засидеться, не заграється ніде. Так і зріс на самоті, сам із собою. Не говіркий був, не сміливий. У кого вже він такий вдався !

- Василько меншенький, а навчає старшого брата...
- Андрійку – каже Василь. – А що ти невеселий?
- Бився, от що!

–Ото-то й бачиш, Андрійку, що за твою пустоту тобі й не минулось; а якби ти не заводивсь, то й не смуткував би тепер, і не соромно б було, що тебе побито!» [Марко Вовчок 1983, 272].

Через ретроспективні рефлексії матері, яка через тривалий час аналізує еволюціонування синового характеру, відтворюється душевний конфлікт героя – між високими пориваннями й суворою дійсністю, колізія завершується для нього смертю. Смуток людської душі, викликаний поєднанням почуття виконаного обов'язку з естетизацією суб'єктивного болю, моделюється через простір художньої нарації. Герой вважає, що не має права вбивати, бо природою йому призначено берегти людське життя. Прикметно, що авторка утверджує висловлену ще Сковородою думку про те, що найвище блаженство, справжнє щастя дає людині праця за покликанням, що відображає її природні нахили. Просторовий соціальний вакуум знищив гідного чоловіка, який і в останні хвилини життя свідомо апелює до прогресивного світогляду. Авторка прагне донести до читача думку про те, що коли людина з певних причин не може виконувати своєї природної праці й змушена займатися не своєю справою, вона зрештою потерпає та фізично згасає. Герой – небуденний, трагічний син своєї доби, чим насамперед пояснюється його незмінне й незламне прагнення досягнути глибини буття.

Отже, в художніх текстах Марка Вовчка й Ганни Барвінок живуть особистості мислячі, наділені об'єктивною думкою. Висловлюючи власну думку, що свідчить про активний процес формування самосвідомості, персонажі стають виразниками особливої реакції на суспільство, стосунки між людьми, правові й морально-етичні норми. Проте прозу Марка Вовчка і Ганни Барвінок сучасним літературознавцям слід досліджувати, адже у ній є багато недосліджених гендерних проблем.

Список використаної літератури

1. Ганна Барвінок: Збірник до 170-річчя від дня народження / Ганна

- Барвінок [упорядкув.: В. Яцюк; наук. ред. Шендеровський В. та ін.]. – К. : Рада, 2001. – 556 с.
2. Білоус Н. Жіночі характери в українській прозі кінця ХІХ – початку ХХ століття / Наталя Білоус // Сучасний погляд на літературу. – К., 2001.– Вип. 6. – С. 100 – 110.
 3. Марко Вовчок. Народні оповідання: Повісті та оповідання / Марко Вовчок ; [передм. О. Є Засенка]. – К. : «Веселка». – 1983. – 270 с. – (Серія «Шкільна бібліотека»).
 4. Гинзбург Л. Я. О психологической прозе / Лидия Яковлевна Гинзбург – М.: INTRADA, 1977. – 411 с.
 5. Липа Ю. І. Всеукраїнська трилогія: у 2 т. / Ю. І. Липа; [упоряд. О. Мислива, В. Яременко; передм. М. Головатий]. – Київ : МАУП, 2007. – (Бібліотека українознавства; Вип. № 12). –Т. 1. Призначення України. – 2007. – 336 с.
 6. Прибутько П. С. Етика : Посіб. для підготовки до іспитів / П. С. Прибутько, Л. М. Дубчак. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2006. – 180 с. – (Бібліотечка студента).
 7. Теліга О. Якими нас прагнете? / Олена Теліга // О краю мій...: Твори, документи, біографічний нарис. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 1999. – С. 85-98

